

УДК 615.851.1+612.789+009(61)

ШАНИНА Ольга – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри суспільних наук, Одеський національний медичний університет, вул. Ольгіївська, 13, Одеса, 65029, Україна (shanina_od@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5435-171X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.50.24>

Бібліографічний опис статті: Шанина, О. (2022). Метафора як різновид мовної гри в медичній комунікації. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 50, 181–185.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.50.24>

МЕТАФОРА ЯК РІЗНОВИД МОВНОЇ ГРИ В МЕДИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті йдеться про особливості мовної гри як одного з основних елементів сугестивного впливу під час комунікативної взаємодії між лікарем та пацієнтом, а також розглянуто метафору як один із різновидів мовної гри. Людина завжди мала здатність і схильність надавати ігрової форми усім аспектам свого життя. Гра – необхідний спосіб соціального життя, те, що підтримує ідеал, який, своєю чергою, визначає духовну культуру епохи. Зі стихійної якості, ритму життя гра стає для тих чи тих прошарків суспільства, а в деякі періоди – суспільства загалом драматургічною тканиною реалізації якогось вищого соціального сюжету, морально-соціальної ідеї, тому і стала невід’ємною частиною медичної комунікації.

Мовна гра – явище багатоаспектне, що має одночасно стилістичну, психолінгвістичну, прагматичну та естетичну природу. Багатоплановість цього феномена робить скрутним несуперечливе й вичерпне визначення мовної гри, далеко не всі аспекти якої досить добре вивчені. Мовна гра приносить естетичне задоволення та задовольняє психоемоційні потреби. Граючи з формою мовлення, мовець підсилює його виразність або створює комічний ефект, сприяє створенню нових слів, збагачуючи тим самим мову. Введення мовної гри в медичний дискурс свідчить про її суттєві прагматичні можливості. Подача інформації за допомогою мовної гри сприяє оптимізації інформаційного впливу на того, хто її одержує. В ієрархії функцій мовної гри в просторі медичної комунікації головна роль належить функції сугестивного впливу, якій підпорядкована естетична функція, а як похідна від цих функцій, що охоплює оцінний характер інформації та стилістичну манеру її подачі, виникає світоглядна функція.

У роботі здійснено аналіз такого різновиду мовної гри, як метафора; вона гармонізує спілкування, налагоджує комунікативну координацію, сприяє розрядці негативної емоційної енергії, викликані симптомами хвороб, покращує мовленнєву інтеракцію «лікар-пацієнт» і підвищує сугестивний вплив першого на другого.

Ключові слова: медичний дискурс, мовна гра, метафора, інтеракція, сугестивний вплив.

SHANINA Olga – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Social Sciences, Odesa National Medical University, 13, Olgiivska str., Odesa, 65029, Ukraine (shanina_od@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5435-171X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.50.24>

To cite this article: Shanina, O. (2022). Metafora yak riznovyd movnoi hry v medychnii komunikatsii [Metaphor as type of language game in medical communication]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 50, 181–185.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.50.24> [in Ukrainian].

METAPHOR AS TYPE OF LANGUAGE GAME IN MEDICAL COMMUNICATION

Summary. The article deals with the peculiarities of the language game, as one of the main elements of suggestive influence during the communicative interaction between the doctor and the patient, and

also considers the metaphor as one of the varieties of the language game. A person has always had the ability and inclination to give playful form to all aspects of his life. The game is a necessary way of social life, something that supports the ideal, which in turn determines the spiritual culture of the era. From the spontaneous quality, the rhythm of life, the game becomes for certain strata of society, and in some periods for society as a whole, a dramatic fabric for the realization of some higher social plot, moral and social idea, therefore it became an integral part of medical communication.

A language game is a multifaceted phenomenon that has at the same time a stylistic, psycholinguistic, pragmatic and aesthetic nature. The multifacetedness of this phenomenon makes it difficult to define a consistent and comprehensive language game, not all aspects of which are sufficiently well studied. Language play brings aesthetic pleasure and satisfies psycho-emotional needs. By playing with the form of speech, the speaker enhances its expressiveness or creates a comic effect, contributes to the creation of new words, thereby enriching the language.

The introduction of the language game into the medical discourse indicates its significant pragmatic significance opportunities. Providing information using a language game contributes to optimization information impact on the one who receives it. In the hierarchy of functions of the language game in the debatable space of medical communication, the main role belongs to the function of suggestive influence, to which the aesthetic function is subordinate, and as a derivative of these functions, which includes the evaluative nature of information and the stylistic manner of its presentation, the worldview function arises.

The work analyzes the peculiarities of such a type of speech game as a metaphor, which harmonizes communication, establishes communicative coordination, contributes to the discharge of negative emotional energy caused by the presence of symptoms of diseases, and also proves that metaphor as a type of speech game improves the speech interaction "doctor-patient" and increases the suggestive effect.

Key words: medical discourse, language game, metaphor, interaction, suggestive influence.

Постановка проблеми. Мовну гру традиційно розглядають у лінгвістичному, культурологічному, комунікативному та семіотичному аспектах. Багатоаспектність підходів до вивчення цього явища зумовлена особливим впливом комунікативних технологій з їхнім багатим арсеналом вербально-зображальних засобів на споживача інформації. Метафора як різновид мовної гри здатна створити у свідомості людей уявлення, від яких залежить наша концепція світу, а вона своєю чергою визначає нашу мораль, нашу політику, наше мистецтво.

Метафора, використовуючи аналогію, коли знайомі властивості однієї, вже добре відомої сутності переносять на іншу, мало відому, допомагає назвати те, що ще не має імені у повсякденному предметному світі людини. Отже, вона відбиває світ таким, яким він є, і, відбивши, закріплюється у мові, стає частиною мовної картини світу. Після цього людина вже не може думати про світ без цієї метафори, і виходить, що вона починає нав'язувати їй уявлення про навколишню дійсність відповідно до значення, яке вона несе в собі. Тож вивчення наявних у тому чи тому дискурсі метафор може допомогти скласти уявлення

про мовну картину світу у свідомості тих, хто в ньому бере участь, і судити про спотворення, які ці метафори спричиняють, а також про наслідки цих спотворень. Медичний дискурс у цьому плані не виняток: вивчаючи його метафори, ми формуємо уявлення про нього та про ті спотворення, які вони детермінують у свідомості всіх, хто має стосунок до медицини, та їхні наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен *мовна гра* неодноразово ставав предметом лінгвофілософських (Л. Вітгенштайн, С. Катречко), логіко-семантичних (S. Attardo) функціонально-комунікативних (Е. Берн, В. Костомаров, В. Санніков) і лінгвокогнітивних (Н. Аругюнова, Т. Гридіна, В. Карасик) досліджень на матеріалі різних мов.

Термін *мовна гра* запроваджений у теорію мови й лінгвофілософію Л. Вітгенштайном, який розглядав усю вербальну діяльність людини (почасти й невербальну, ремісничо-продуктивну) як сукупність мовленнєвих ігор. Проте до сьогодні поняття *мовна гра* не має несуперечливого й однозначного трактування. Хоч воно й визначається як різновид непродуктивної діяльності, що має мотив, який полягає у самому процесі гри, однак

навіть чи можна вважати мовну гру формою чи різновидом непродуктивної діяльності, позаяк у результаті її застосування виникають жарти, каламбури, парадокси тощо, які сприяють досягненню певного прагмасемантичного ефекту висловлень.

У попередніх дослідженнях нами виявлені такі різновиди мовної гри, як іронія, перифраза, слова зі зменшено-пестливими суфіксами (демінутиви), які гармонізують спілкування, налагоджують комунікативну координацію, сприяють розрядці негативної емоційної енергії, викликані симптомами тієї чи тієї хвороби (Шаніна, 2015, с. 124). Такий різновид мовної гри, як метафора, залишився поза нашою увагою, однак виявився дуже важливим для адекватного аналізу фахових дискурсів, зокрема медичного. Крім того, терміни-метафори міцно вкорінені в медичній термінології, а їх поширеність забезпечує ефективне функціонування в мовленні фахівців. Цим умотивовуємо актуальність нашої розвідки. Її **мета** – визначити поняття метафори як різновид мовної гри в медичному дискурсі. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: 1) здійснити аналіз метафори як різновиду мовної гри; 2) довести, що метафора покращує мовленнєву інтеракцію «лікар-пацієнт» і підвищує сугестивний вплив лікаря на пацієнта.

Виклад матеріалу. Для нашого дослідження важливим є уточнення ключових понять. Медичний дискурс є «комунікативно-мовленнєвим рівнем існування та реалізації професійної культури спеціалістів медичного профілю» (Старух, 2018, с. 140), структура та зміст якої визначені духовними цінностями та нормами цієї професійної спільноти, цілями та завданнями соціально-культурних практик і професійної діяльності її членів. Медичний дискурс акумулює й транслює їхні цінності та норми, є засобом їх професійно-культурної інтеграції й інкультурації, а також засобом регуляції соціальних і професійних взаємин, притаманних цій спільноті (Старух, 2018, с. 140).

Терміном *мовна гра* позначають «ті явища, коли мовець «грає» з формою мовлення, коли вільне ставлення до форми мовлення співвідносне з естетичним завданням. Це може бути і невинний жарт, і вдала іро-

нія, і каламбур, і різні види тропів (порівняння, метафора, перифраза тощо)» (Шаніна, 2015, с. 112).

Універсальним знаряддям мислення й пізнання світу була і є метафора. Уже більше двох тисяч років явище метафоризації – об'єкт досліджень різноманітних галузей науки. Питання функцій метафор, їхніх різновидів, особливостей використання в текстах різних жанрів, як і раніше, належать до пріоритетних лінгвістичних проблем. Такою є, зокрема, проблема лінгвістичної інтерпретації терапевтичної метафори. На думку Дж. Лакоффа, метафори – не суто лінгвістичні поняття; вони концептуальні за своєю суттю» (Старух, 2018, с. 140), «є засобом, за допомогою якого абстрактні та неясні ділянки досвіду можуть бути концептуалізовані в знайомих і конкретних термінах» (Cruse, 2000, р. 205).

Відомо також, що метафору, подібно до інших тропічних одиниць, здавна використовували як засіб впливу на поведінку людей. Найяскравіше ця функція засвідчена в одному з нових лінгвістичних напрямів – нейролінгвістичному програмуванні (НЛП), що є складним набором психотерапевтичних технік, спрямованих на вирішення проблем та розв'язання завдань у різних сферах: освіті, бізнесі, спорті, медицині тощо.

В аспекті НЛП тропи насамперед розглядають як мовні утворення психотерапевтичного й маніпулятивного призначення, а мікротексти, використовувані з лікувальною метою, умовно називають «терапевтичними (психотерапевтичними) метафорами». У НЛП під ними зазвичай розуміють не лише власне метафори, а й «усі мовні засоби об'єктивації псевдототожності, аналогії, подібності, асоціації: метафори, іносказання, перифрази-псевдототожності, алегорії, порівняння тощо», а також цілі тексти, зокрема жарти, сюжетно організовані розповіді (Олдер Г., Хезер Б., 2001, с. 317). Аналіз терапевтичної метафори крізь призму нейролінгвістичного підходу дає змогу розглядати її як психовербальне явище.

Згідно із сучасними уявленнями, метафора в медичному дискурсі допомагає розв'язати такі три завдання:

1. **Лінгвістичне.** Під час спілкування лікаря з пацієнтом вона допомагає пацієнту

виразити себе, описати відчуття, які раніше він не відчував (*«серцева туга», «ноги заніміли», «порожня голова»*), донести до лікаря, що його непокоїть (*«я сам не свій»*). При цьому лікар повинен «прочитати» ці метафори, розшифрувати їхнє значення, а часом, аналізуючи особливості їх вибору, визначити психічний стан хворого.

2. **Когнітивне.** Лікар, спілкуючись із пацієнтом, застосовує метафори, щоб донести до нього медичне знання на доступній йому мові, використовуючи аналогію з добре відомими явищами; пояснити значення того, що відбувається з ним, наприклад, *«тромб – це пробка, яка закупорила ваші судини»*. Дізнавшись, що тромб – це пробка в судинах, пацієнт відразу зрозуміє лікаря, який буде йому розповідати про ендovasкулярну операцію видалення тромбу в термінах сантехнічних робіт із усунення засмічення в каналізаційній трубі. Створюючи яскравий образ, метафора позбавлена конкретики й може дещо «затушовувати значення», тобто дає змогу не бути категоричним у судженнях, які не такі вже рідкісні під час комунікативної взаємодії лікаря та пацієнта, забезпечуючи кожному з них простір для домислів.

3. **Комунікативне.** І лікар, і пацієнт за допомогою метафор можуть впливати один на одного, викликаючи певні почуття та мотивуючи на певні дії. Так, лікар за допомогою вдалого порівняння може вселити надію, зняти тривогу, здійснити терапевтичний вплив словом загалом (терапевтичне спілкування). Також він може підвищити у хворого схильність до здорового способу життя або призначеного лікування. Навпаки, невдалий метафоричний образ може спричинити у хворого страх, невпевненість, розпач.

Оскільки професійна діяльність лікаря полягає в моделюванні майбутньої реальності (картини одужання пацієнта) у спеціально організованому просторі у спеціально відведений час, то при цьому відбувається актуалізація такого способу відображення реалій навколишнього світу у свідомості медичного працівника, за якого лікар, який діє в ситуації «тут і зараз», наповнює власним змістом стійкі (вироблені цим лінгвокультурним співтовариством) образи та уявлення, що накладаються на професійні знання. Наприклад, метафорою в психотерапії, за словами медиків, може

бути анекдот, притча, легенда, алегорія, історія з життя в разі за їх використання як терапевтичного прийому на будь-якій стадії терапії. У цьому разі медична метафора постає розгорнутою алегорією з більш-менш експліцитно вираженою мораллю. Зрозуміло, що поверхове, «наївне» прочитання таких текстів (наприклад, коли йдеться про пацієнтів, які не мають медичної освіти), було б некоректним. Буквальний текст недвозначно вказує на інший, більш глибинний, алегоричний текст, закладений у першому, імпліцитно впливає з нього і представляє основну комунікативно-прагматичну та терапевтичну цінність, оскільки в метафорі так само, як і в алегорії, закодовано та збережено специфічний та загальнолюдський досвід, передаваний із покоління в покоління. Аналогія виникає, з одного боку, у контексті, а з другого, – на основі наявних лінгвокультурних знань, активованих у процесі комунікації. Обидва ці чинники – контекст і знання – взаємодіють і, зрештою, конституують метафоричний зміст висловлення. Використовувана в таких текстах метафора дуже інтерактивна, вона навмисно заохочує творчо-інновативну участь пацієнта в інтерпретації тексту, стимулює його уяву, ґрунтуючись на прецедентних феноменах певного лінгвокультурного співтовариства.

Також варто зазначити, що однією з найбільш уживаних у медичному дискурсі є військова метафора. Особливо широкого застосування вона набула в лікарській терапії та фармацевтиці. Наведемо як приклад кілька рекламних слоганів: *«Щоб зупинити біль, нанесіть удар у відповідь! «Х» – потужна зброя, яка б'є точно в ціль!»*, *«Кашель та хрипота атакують?»*, *«Біль схопив за горло? Послабте його залізну хватку! Коли мікроби атакують, дай відсіч!»*. У кожному із цих слоганів використано низку військових метафор: хвороба – це ворог, лікування – це боротьба з ворогом, ліки – зброя.

Так, задля успіху фармацевтичного маркетингу, військова метафора перетворила банальну лупу на серйозного ворога, який вимагає рішучих дій для його знищення, а шампунь із додаванням препарату «Х» – у потужну зброю, здатну принести швидко перемогу. Із прикладу видно, як використання військових метафор для просування нових ліків та технологій може сприяти

спотворенню уявлення про наявні небезпеки та шляхи їх подолання, викликати ажіотаж, який привертає увагу, часто при цьому невротизуючи населення та спричиняючи напругу.

Отже, введення мовної гри, а також її різновидів у медичний дискурс свідчить про її значні прагматичні можливості. Подача інформації за допомогою мовної гри сприяє оптимізації інформаційного впливу на того, хто її одержує. В ієрархії функцій мовної гри в дискусійному просторі медичної комунікації головна роль належить функції впливу, якій підпорядкована естетична функція, і як похідна від цих функцій, що охоплює оцінний характер інформації та стилістичну манеру її подачі, виникає світоглядна функція.

У функційному сенсі ігрова форма подачі інформації спрямована на оптимізацію комунікативного впливу на реципієнта. Мовна гра психологічно полегшує сприйняття інформаційного матеріалу й одночасно заслуговує на довіру адресанта. Тим часом застосування ігрових прийомів з використанням різної лексики розширює можливості перетворення інформації в діапазоні «об'єктивність – маніпулятивність», чим і зумовлене активне використання мовної гри в сучасному медичному дискурсі.

Висновки. У медичній практиці, коли лікар намагається повідомити про патологічні процеси, пов'язані з хворобою, своєю профе-

сійною мовою, інформація є складною для сприйняття й навряд чи відповідає бажанням пацієнта бути більш поінформованим і завзято боротися з хворобою. За результатами досліджень, саме взаємини «лікар-пацієнт» є основою медичної практики. Тож за відсутності спільної мови пацієнт і лікар ризикують не порозумітися. Одним із розповсюджених засобів реалізації медичного знання є метафора. Ба більше, вона є одним із найважливіших джерел формування термінології, адже саме в медичній метафорі виявляється метафоричний парадокс абстрактного в конкретному. Метафора спростовує інтеракцію між лікарем і пацієнтом, забезпечуючи повне порозуміння між ними, установлює двобічний зв'язок і спрощує процес осягнення складних медичних термінів.

Отже, можна сказати, що метафора відображає боротьбу організму людини, її органів із хворобами та чужорідними тілами. У ході дослідження виявлені лексичні одиниці метафоризації, а також визначені найчастіше вживані в медичному дискурсі метафори, які спрощують комунікацію між лікарем і пацієнтом, зокрема і шляхом експресивізації висловлень.

Перспективою подальших розвідок вважаємо виокремлення прийомів та мовленнєвих засобів створення комічного ефекту в українському професійному медичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

- Олдер Г., Хэзер Б. НЛП. Полное практическое руководство. Вводный курс. Київ : Софія, 2001. 384 с.
URL: <http://lib.ru/NLP/fnlp.txt>.
- Старух В.О. Військова метафора в англomовному медичному дискурсі в аспекті перекладу. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 6, Ужгород, 2018. С. 139–142.
- Шанина О.С. Медичний дискурс : комунікативно-прагматичний і сугестивний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2015. 254 с.
- Cruse D. A. Meaning in Language. AAN Introduction to Semantics and Pragmatics. Oxford, 2000. 424 p.

REFERENCES

- Cruse, D. A. (2000). Meaning in Language. AAN Introduction to Semantics and Pragmatics. Oxford [in English].
- Older, H., Khezer, B. (2001). *NLP. Polnoe praktycheskoe rukovodstvo. Vvodnyi kurs [Complete practical guide. Introductory course]*. Kyiv: Sofiia [in Ukrainian].
- Starukh, V. O. (2018). Viiskova metafora v anhlomovnomu medychnomu dyskursi v aspekti perekladu [Military metaphor in English medical discourse in translational aspect]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies* (Issue 6), (pp. 139–142). Uzhhorod [in Ukrainian].
- Shanina, O. S. (2015). *Medychnyi dyskurs: komunikatyvno-prahmatychnyi i suhestyvnyi aspekty [Medical discourse: communicative-pragmatic and suggestive aspects]*. (PhD thesis). Odessa [in Ukrainian].